

Nr 974

Av herr **Jönsson** i Ingemarsgården **m. fl.**, i *anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 152, om vissa intrång i Stora Sjöfallets nationalpark.*

(Lika lydande med motion nr 799 i Första kammaren)

Med anledning av proposition nr 152 angående intrång i Stora Sjöfallets nationalpark till förmån för en fjärde reglering av Suorva får vi anföra följande.

Samerna har fått offra mycket för det svenska välståndet i samband med bl. a. vattenregleringar, nationalparker, gruvor, järnvägar, skogsexploatering och tung turism i samernas gamla land utan att välståndsutvecklingen i tillräcklig mån kommit samerna till del. Rationaliseringen av renskötseln har på allvar påbörjats och fått stöd av främst arbetsmarknadsverket först sedan samernas egen organisation, SSR, kraftigt slagit larm vid de årliga landsmötena med valda ombud för landets 44 samebyar och 13 sameföreningar och vid andra tillfällen. Härom kan hänvisas till en artikel i Fackföreningsrörelsen av byrådirektören Edmund Andersson, Luleå. Landsmötets resolutioner 1962—1966 finns nu samlade och uttrycker samernas vilja. I en resolution vid landsmöte XIX Östersund 1964 (nr 1) anföres bl. a.:

Samerna anser sig kunna ställa vissa krav på en central rennäringsmyndighet. Med tanke på den totala makt, som statens organ under lång tid haft över samerna, har staten huvudansvaret för rennäringens nuvarande dåliga läge med stora försummade strukturrationaliseringsproblem och försummad bevakning av många frågor.

De båda samebyarna Sörkaitum och Sirkas har sedan lång tid fått lida av vattenregleringar. Suorva har redan reglerats tre gånger.

Inom Sirkas finns två grupper, Vaisa och Ultevis.

Vaisagruppen består av karesuandosamer, vilka "frivilligt" förflyttats från landets nordligaste hörn ovan Torne älv sedan Sverige i 1919 års konvention med Norge avstått samernas betesrätt i stora områden i Troms fylke. Sådan betesrätt vid sjön Altevatn har av Senja Overskjönns rett förklarats vara av privaträttslig art och tillkomma de svenska samebyarna Sarivuopmi och Talma (Skjönns den 29 maj 1965). Målet ligger nu i Höyesterett. Vaisagruppen har, sedan den kom till Lule älvs källsjöar, förföljts av det stigande vattnet.

Ultevisgruppen fick lämna landområden till de långt norrifrån inflyttade renägarna och deras hjordar. Betydande kulturskillnader rådde mellan dessa grupper. Föga gjordes från myndigheternas sida för att underlätta inlemmandet av Vaisagruppen i Sirkas. Trots att medel för renskötselns rationalisering (bl. a. Letsimedel) under ett antal år funnits tillgängliga, har myndigheterna ej färdigställt planeringen så, att medlen kommit till nytta. De har i stället utsatts för stark värdeminskning genom penningvärdets fall. Sirkassamerna har själva sökt påskynda planeringen genom att för 3—4 år sedan hos länsstyrelsen ställa förslag (Kuorpakprojektet) men ännu utan praktiska resultat.

Lantbruksstyrelsen har gjort en snabbutredning av inverkningarna på renskötseln av Suorvas fjärde reglering. Om denna har den statliga rennäringsnämnden, som består av samernas företrädare, den 6 oktober 1966 yttrat följande. I yttrande redogörs här först för resolution nr 10 antagen av SSR:s landsmöte XXI i Lycksele 1966:

Det är en synnerligen allvarlig brist i rättssäkerheten för samerna att samnen icke är tillförsäkrad att personligen få en skadereglering vid vattenkraftutbyggnad genom domstol i likhet med bonden. Samnen kommer alltså i den situationen att en försäljning av samens rätt till vattenfallsstyrelsen före tillåtlighetsfrågans avgörande är enda sättet för samnen att få en skadereglering, som anses självklar för bonden. Det är rättssamhället ovärdigt att förhållandena skall vara sådana. Landsmötet erinrar om vad JO uttalar om i hög grad stötande förhållanden i detta sammanhang. I Västerbottens län hotas samerna genom Vindelälvens reglering till sin existens. Även i Malå skogssameby förekommer hotande vattenregleringar. Abelvattnet har behandlats i en särskild resolution. Välvilliga uttalanden av statsmakterna mot samerna får sitt värde först när de fullföljs i praktisk handling.

Rennäringsnämnden fortsätter:

I direktiven för 1964 års rennäringsssakkunniga talas om att samerna själva bör bestämma rörande renskötselns rationella organisation och sköta sina egna ekonomiska angelägenheter. I kungl. prop. 68/1962 uttalas att samerna själva i inbördes samverkan bör genomföra rationaliserings- och effektiviseringsarbetet i rennärningen.

Förvarande ärende gäller för samerna värden för över tio miljoner kronor.

Den judiciella skaderegleringen i vattenmål utgår från bestående förhållanden. Den enskilde skadelidande kan alltså räkna med att hans nuvarande position utgör utgångspunkten vid skaderegleringen. Han behöver icke finna sig i att skaderegleringen baseras på för honom mera ofördelaktiga förhållanden.

En allmän regel vid expropriation är, att skaderegleringen skall skötas av domstol med uteslutande kompetens.

De administrativa myndigheterna måste alltså undvika att på något sätt söka ingripa i skaderegleringen. Kritik av allvarlig innebörd synes från denna utgångspunkt kunna riktas mot lantbruksstyrelsen, som *dels* den

24 november 1965 på tal om lantbruksstyrelsens driftplanläggning för Sörkaitums och Sirkas samebyar uttalat:

”Eftersom här åsyftade planer kommer att redovisa såväl behov av erforderliga åtgärder, kostnader för dessas anläggande och underhåll som det intrång därutöver, som kan drabba såväl lappbyarna kollektivt som enskilda personer, bör enligt lantbruksstyrelsens mening dessa planer för rennäringens drivande även kunna ligga till grund för vederbörande *vattendomstols* bedömning av ärendet och *värdering av skadorna*, därest tillstånd i sinom tid skulle meddelas för genomförandet av Suorvasjöarnas fjärde reglering.”

dels ock den 23 september 1966 yttrat:

”Lantbruksstyrelsen förutsätter härvid att villkoren icke påverkar den obligatoriska *skadereglering* som skall verkställas av *vattendomstolen* och som för rennäringens del synes böra omfatta flyttningvägar, vaktstugor, arbetshagar, och de övriga åtgärder, som kan anses erforderliga för att göra det möjligt att *fullfölja den driftsplan* som lantbruksstyrelsen upprättat. Styrelsen förutsätter vidare att även frågorna om *dels* underhåll av såväl sistnämnda som de anläggningar, vilka föreslagits som särskilt villkor, och *dels* personliga ersättningar till näringsutövarna löses i samband med *denna skadereglering*.”

Det synes här föreligga ett om än trevande försök, möjligen beroende på missförstånd, till administrativ dirigerings av domstolarnas skadereglerande verksamhet. Detta dirigeringsförsök sker utan att de berörda samerna hörts; de har ”dömts ohörda”. Sammanträdet den 9 september 1966 ägde — efter en alltför kort kallelsetid — rum under brådaste sarvslakttid, då samerna icke hade möjlighet att iakttaga inställelse. Lantbruksstyrelsen hade försummat att taga kontakt med samerna under sommaren 1966, då samerna vistades i de av Suorvas fjärde reglering hotade områdena. De av rennäringsnämndens ledamöter den 9 september 1966 framförda synpunkterna — se protokollet (bil A) — har ej beaktats av lantbruksstyrelsen eller i utredningen den 11 september 1966.

Rennäringsnämnden vill här göra några principiella påpekanden.

Beträffande rennäringens framtida utveckling och förkovran existerar icke något partsförhållande mellan samerna och lantbruksstyrelsen såsom serviceorgan för dem. Lantbruksstyrelsen har i detta avseende till uppgift att befrämja utvecklingen av samernas näring, och alla goda krafter förenas på detta sätt mot samma mål. I den mån lantbruksstyrelsen emellertid uppträder som vapendragare för kronans exploateringsintressen och handlar på sådant sätt, att samernas enskilda rätt kan menligt påverkas i samernas rättstvister med kronan som exploatör, tvingas samerna och deras organ genom lantbruksstyrelsens uppträdande som kronopart att till självförsvar ingå på bemötande av lantbruksstyrelsens plädering¹⁾. Lantbruksstyrelsen synes därför böra avhålla sig från att alltför hårt driva kronopartens synpunkter och stödja för vattenfallsstyrelsen fördelaktiga linjer beträffande skaderegleringen. Domstolsförfarandet garanterar genom offentlighet och genom att parterna har tillgång till

¹⁾ Kronoexploateringen i samernas områden är ju ständigt på offensiven och samerna på defensiven.

kvalificerad hjälp m. m. att det inhämtade materialet blir det bästa möjliga. Det underlag, lantbruksstyrelsen i detta mål har att bygga på, synes, i den mån det går utöver domstolens material, vara svagt. Det är dessutom inhämtat utan kontakt med de lokalt berörda samerna, vilka bäst känner till förhållandena. Lantbruksstyrelsen lägger obevisade teorier och lösa framtidsförhoppningar till grund för sitt ställningstagande i både tillåtlighets- och skaderegleringsfrågan. Samerna behandlas som lätt flyttbara spelbrickor, som kan *omplaceras* efter myndigheternas önskan. Så beskaffade för statskassan fördelaktiga ståndpunktstaganden gentemot en underpriviligierad motpart till vattenfallsstyrelsen är ej ägnade att befrämja det önskvärda icke-partsbetonade samarbetet och förtroendet mellan den renskötande samebefolkningen och lantbruksstyrelsen som dess serviceorgan. Domstolarna har genom sekler utgjort ett värn för samernas rätt och åtnjuter ett grundmurat förtroende bland samerna. Inom ramen för domstolsmålen har ett system för frivilliga avtal uppkommit, som ingivit samerna hopp om en bättre och rättvisare rättsställning. Genom att lantbruksstyrelsen helt vid sidan av vattendomstolen fördjupat sig i behandling av skaderegleringsfrågan — utan att ens ge de lokalt berörda samerna verklig möjlighet att utföra sin talan inför lantbruksstyrelsen — har samernas möjlighet att träffa avtal med sin motpart — kronorganet vattenfallsstyrelsen — menligt påverkats. Lantbruksstyrelsens yttrande blir ju ett moment som påverkar målet och förhandlingarna och de olika enskilda samernas ställning i målet (se 1966 års resolution ovan). Vittsyftande administrativ vägledning åt domstol när det gäller skadereglering för skada som tillskyndas samerna torde endast böra ges när domstolen begär det.

Som rådgivande organ vill rennäringsnämnden framhålla värdet av en mera återhållsam och mindre kronopartsbetonad linje från lantbruksstyrelsens sida, när det gäller rättstvister samerna—kronan. Dessa tvister med tillhörande skadereglering hör, som redan sagts ovan, enligt grundläggande rättsprinciper till domstols prövning. Iakttagandet härav kommer att befrämja samarbetet beträffande den viktiga serviceverksamheten, där lantbruksstyrelsen behöver det förtroende från samerna, som 1965 års landsmöte uttalat sig om. Det är på detta från partsförhållanden fria fält som lantbruksstyrelsens viktigaste uppgifter rörande rennäringen ligger. Den partsbetonade kronotalan förs redan förut av flera organ såsom vattenfallsstyrelsen, kammarkollegiet m. fl.

Vattendomstolen har förklarat Suorvas ifrågasatta fjärde reglering otillätlig med hänsyn till — såvitt rennäringsnämnden förstår — vattendomstolens regler om *att* ett avsevärt antal personer berövas sina bostäder (beaktat såsom intrång i rennäringen), *att* intrång sker i renskötelsen med binärningar och i samernas fiske, *att* befolkningen får sina levnadsförhållanden väsentligt försämrade (beaktat såsom intrång i rennäringen), *samt att* minskad trevnad uppkommer för närboende (beaktat såsom intrång i rennäringen).

Lantbruksstyrelsens "domskäl" omfattar sid. 35—43 i den överlämnade utredningen, delvis utgörande referat. Den känsliga barfläcks- och vårgräsbetesfrågan — som av rennäringsnämnden framförts till renbetesmarksutredningen som mycket väsentlig redan på den tid denna utredning arbetade — har alltför lätt förbigåtts. Frågan har ej någonsin

blivit vetenskapligt utredd. Överhuvudtaget synes vetenskapen ifråga om renskötsel befinna sig i sin linda. Betesväxterna torde vara tämligen väl kända under det att renen som betes- och nyttodjur i den moderna arbetskraftsbesparande storrenskötseln är alltför litet känd. Renbetesmarksutredningen har ej tillräckligt belyst sistnämnda fråga, vilket lett till att utredningen överskattat renbetesmarkernas bärkraft. I ett första inledningsskede vill vetenskapen gärna göra stora ändringar i hittills tillämpade betraktelsesätt; sedan vetenskapens rön fått mogna något, ser man ofta de gamla praktikernas erfarenheter besannade. Inom exempelvis skogsskötseln har man gjort många misstag, fölledd av en vetenskap, som ännu icke uppnått den fulla behärskningen av ämnet. Det är att hoppas, att rennäringen skall förskonas från sådant.

Utredningen har karaktär av hastverk — föranlett av att alltför liten tid för utredning och för kontakter med de närmast berörda stått till förfogande — och slutsatsen, att företaget ej orsakar väsentligt intrång i näringen som sådan, framstår som icke underbyggd.

Det måste emellertid fasthållas, att vattendomstolen tillämpat ett annat provningstema än lantbruksstyrelsen, vilket framgår av vad som ovan påpekats om omfattningen av och utgångspunkten för vattendomstolens provning. Icke heller lantbruksstyrelsen torde alltså förneka, att det enligt vattenlagen rör sig om en otillätlig reglering.

Beträffande den ifrågasatta blivande driftsplanen har utredningen å sid. 43—35 gjort uttalanden, vilka närmast bär självklarhetens prägel, såsom att slakterier bör lokaliseras till platser med vägmöjligheter m. m. Å s. 45 i utredningen talas om renstängsel utefter riksgränsen. Här torde ett missförstånd föreligga, i det att Sörkaitumavtalet åsyftar ett stängsel i byagränsen i riktning mot riksgränsen. Sammanslagning av byar i Kaitum (s. 45) är ej genomförbar.

I Sirkas sameby har man i och för sig ställt sig välvillig till det nu framlagda vidgade Kuorpak-projektet. Lantbruksstyrelsen har här möjlighet att finna samförståndslösningar på sätt eljest är vanligt i det svenska samhället. Rennäringsnämnden — som kraftigt för talan för rationalisering inom rennäringen — hyser goda förhoppningar — styrkta av diskussionen den 6 oktober 1966 inför nämnden — om att en samförståndslösning skall kunna vinnas. De belopp, som utfås vid en skadereglering byggd på bestående förhållanden, kan då användas för den framtida rationella och effektiva rendrift, som samerna bestämmer sig för i enlighet med ovannämnda uttalanden i prop. 68/1962 och 1964 års direktiv. Det blir emellertid fråga om stora omställningssvårigheter.

En breddning av näringsunderlaget för de talrika samerna i Sirkas och Sörkaitum samebyar torde böra ske bl. a. genom verksamhet och etablering inom turismen i de vidsträckta nationalparkerna på platser där renskötseln icke störes.

Som framgått av det anförda ansluter sig rennäringsnämnden i själva tillåtlighetsfrågan beträffande rennäringen till vad vattendomstolen anfört. Nämnden anhåller att ansökningen om en fjärde reglering av Suorva måtte avslås.

Lantbruksstyrelsen synes med de föreslagna villkorsbeloppen endast ha avsett att tillgodose offentliga intressen ("staten som garant för renskötsel-

seln"). Härutöver finns mycket betydande enskilda, av regleringen berörda sameintressen.

Särskild proposition till riksdagen synes erforderlig beträffande det nationalparksintrång, som skulle ske vid ett genomförande av Suorvas ifrågasatta fjärde reglering. I dylik proposition bör föreslås, att de för Padjelanta nationalpark gällande bestämmelserna beträffande samerna införas även i övriga nationalparker i sameområdena, i allt fall i Stora Sjöfallets nationalpark. Vidare måste beaktas vad rennäringsnämnden anfört den 27 augusti 1965 under § 2 i protokollet.

Rennäringsnämnden vill avslutningsvis uttala, att nämnden ser utomordentligt allvarligt på vad som skett i Suorvafrågan och på den behandling av de berörda människorna, som förekommit under lång tid.

Sedermera har kammarkollegiet i underdånigt yttrande den 12 oktober 1966 utöver vissa ogrundade angrepp på namngivna ledare inom riksförbundet bl. a. anfört:

Vad beträffar renskötelsen inom *Sörkaitum lappby* har grundvalen för en omläggning av driftförhållandena i viss mån undanryckts genom det avtal statens vattenfallsverk träffat med lappbyn och dess medlemmar. I och för sig är det naturligtvis tillfredsställande, om lappbys medlemmar, vilket kan förmodas, är nöjda med avtalet eller rentav så nöjda, att ett avslag på Vattenfalls ansökan om tillstånd till regleringen skulle kännas som en besvikelse för dem. Avtalet har emellertid utformats på sådant sätt, att Kungl. Maj:t icke längre har någon insyn över att för åtgärder avsedda medel kommer till riktig användning. Ur den synpunkten framstår Vattenfalls handlande som anmärkningsvärt, detta så mycket mera som det var för Vattenfall bekant att en utredning i ämnet av lantbruksstyrelsen var att vänta.

Av vad nu sagts framgår att garantier för att åtgärdsmedlen på lång sikt verkligen blir till gagn för renskötelsen inom lappbys område icke finnes. Även utan någon uttalad misstro mot lappbyn är det betänkligt att Kungl. Maj:t på detta sätt satts ur spel, då det ju enligt vedertagen uppfattning i sista rummet tillkommer staten att sörja för renskötelsens trygghet och fortbestånd.

Kollegiet har ett allmänt intryck av att de av lantbruksstyrelsen föreslagna åtgärderna icke kommer att kunna genomföras på grund av bristande vilja till samarbete från lappbyarnas och SSR:s sida. I vart fall är det ännu en helt öppen fråga om driftomläggningen skall kunna förverkligas. I det läget synes det kollegiet tillrådligt att vid ett ställningstagande till tillåtlighets- och dispensfrågorna icke se alltför optimistiskt på möjligheterna att tvångsdirigera renskötelsen i viss riktning.

I en skrivelse den 15 oktober 1966 till radiochefen har kollegiet — med anledning av ett TV-program om samerna — bl. a. framhållit att kollegiet har att i judiciella sammanhang, exempelvis vattenmålen, bevaka lappväsendets intressen (dessa förhållanden är behandlade av landsmötet XIX Östersund 1964, resolution nr 6 med PM. Kollegiet nämner emellertid ej att praktiskt taget alla samebyar i landet vid domstol för talan

mot kronan samt att kollegiet i dessa mål för talan mot samerna. Kammarkollegiet för alltså talan såväl för samerna som mot desamma. I Jämtland för kollegiet talan så att säga i båda riktningarna beträffande samma fallhöjdsutbyggnad. Det må icke förtänkas samerna, om de ställer sig tvivlande till möjligheten att fullgöra en dylik uppgift för kollegiet.

Det anförda och återgivna synes aktualisera frågan om den nuvarande och framtida samepolitik som skall föras i landet. Samerna har av naturliga skäl reagerat starkt mot uttalanden av den art kollegiet gjort. Dessa uttalanden synes föga förenliga med riksdagens beslut i anledning av proposition 68/1962. Myndigheterna måste acceptera att samerna är organiserade och icke misstänkliggöra den organisation till vilken praktiskt taget alla renskötare är anslutna.

Ehuru samerna är en i samhället starkt underprivilegierad grupp, som saknar maktmedel — strejkrätt eller dylikt — som står jämförliga grupper till buds, måste samerna få känna att samhällets solidaritet likväl icke sätter gränser ovanför en sådan liten grupp utan röststyrka.

Enär samerna ej annat än i mycket ringa utsträckning får personlig skadeersättning vid domstols skadereglering sedan tillåtlighetsfrågan avgjorts, kommer ett riksdagsbeslut nu att i viss mån verka som en påtryckning på samerna. I detta läge anser vi att riksdagen bör fatta beslut först på ett senare stadium.

Under åberopande av vad ovan anförts hemställes,

att riksdagen måtte besluta om uppskov med behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition nr 152 till dess att tillåtlighetsfrågan mellan berörda parter avgjorts.

Stockholm den 23 november 1966

Elias Jönsson (fp)
i Ingemarsgården

Arne Lindberg (cp)

Mac P. Hamrin (fp)
i Kalmar

Bertil Öhvall (fp)